

Arbete på galoppbanan

Inledning

Tommy Nilsson började arbeta på galoppbanan i Stockholm som fjortonåring. Han var från Skåne men efter föräldrarnas död fick han flytta till sin mormor och söka arbete. Eftersom han var fysiskt liten var det svårt att hitta något annat arbete än som springschas och det var inte vad Tommy själv hade tänkt sig. En dag bevittnade han ett slagsmål vid Stockholms galoppbana och genom att hjälpa en av de inblandade fick han jobb i ett av träningsställen. Där var det bra att han inte var så stor. Han lärde sig snabbt att rida och vann inom kort ett av de viktigaste löpen på säsongen. Tommy löste dessutom tillsammans med sin kompis Buster en stor spelskandal.

Tommy är huvudpersonen i en ungdomsroman från 1950-talet.¹ I denna skildras galoppsportens vardag, likaväl som mer fantastiska ögonblick. Trots att boken är skönlitterär finns det intressanta beskrivningar att ta fasta på om man, som jag, vill berätta en del av den svenska galoppsportens historia. Historien om Tommys och hans goda vän Busters arbete som detektiver för att lösa spelskandalen är dessutom spännande och driver berättelsen framåt. Skandalen handlar om hur ett antal personer som spelar på hästar försöker muta olika ryttare att hålla tillbaka några av sina hästar för att låta någon annan, som man kan spela på mot högre odds, vinna.

1 Lund 1956.

Bilden av kapplöpningssporten som en sport där det förekommer en massa fiffel är vanlig. Den byggs inte minst på genom att det finns många böcker om mysterier i galoppvärden.² Karaktäriseringen av galoppporten som kringgärdad av spelskandaler kombineras gärna med föreställningen om att galoppporten är något för överklassen – en sport för gentlemän. På engelska kallas sporten till och med ”sport of kings”.³ Paradoxalt kan tyckas – föreställningen om hur en gentleman agerar är långt från bilden av hur någon som fuskar i spel betar sig. Denna motsägelsefulla bild måste dessutom ställas mot det vardagliga arbetet som pågår runt hästarna – mockning, släppa in och ut ur hage, rida och fodra. Kungarna och gentlemännen är liksom spelskandalerna och mysterierna långt borta från stallbacken. Det är den senare och vardagslivet där som står i fokus för denna bok som syftar till att förstå och begripliggöra arbetets villkor och organisering inom den svenska galoppporten under 1900-talet. I Sverige är galoppporten, till skillnad från i många andra länder, betydligt mindre än travsporten. Arbetet inom travsporten har uppmärksamrats av andra forskare, därför koncentrerar jag mig trots det på galoppporten.⁴ En diskussion om tidigare forskning om trav- och galoppport kommer i kapitel 2. Innan dess finns det anledning att återge den organiserade galoppportens framväxt i Sverige.

Kapplöpningssportens historiska bakgrund

Under 1700-talet etablerades de första Jockeyklubbarna i England och på Irland. Till en början var dessa Jockeyklubbar kopplade till en specifik bana, men med tiden ökade dessa klubbars makt över regleringen av sporten. Jockeyklubbarna bestämde regler, registrerade hästar och hästägare samt licensierade ryttare och tränare. Jockeyklubben i Newmarket etablerades 1752, men det var först långt senare som den fick kontroll över hästkapplöpningarna i hela Storbritannien. Till en början var detta inte ens ett mål. Jockeyklubben i Newmarket erbjöd tjänster som regle-

2 Se bland andra Mcevoy 2004; se även Dick Francis populära böcker om mysterier i kapplöpningvärlden.

3 Se bland andra Cassidy 2002; Robinson 1993; se även Case 2001.

4 Se Greiff & Hedenborg (red.) 2007a; Berglund 2006; Larsson 1994.

På derbyt (ett av de viktigaste och mest prestigefyllda loppen för treåriga hästar) som hålls på Jägersro är det många i publiken. På bilden ovan ser man hur hästarna kommer in på upploppet. Idag hålls tävlingarna på banorna över dagen. Tidigare, när resorna tog längre tid, stannade hästar, hästskötare, tränare och jockeyer från andra banor under en längre period runt derbyt på Jägersro. Det innebär att arbetsdagarna blev längre och för dessa tillfällen hade särskilda lönevillkor förhandlats fram. Foto: Susanna Hedenborg

ring och skiljedomstol för tävlande som anmälde sitt intresse. Först mot slutet av 1800-talet (1870-talet) fick Jockeyklubben expansiva drag. Då bestämdes att det bara var resultat från Jockeyklubbens egna tävlingar som skulle redovisas i statistiken samt att tränare eller jockeyer som tävlade på banor och i tävlingar som inte kontrollerades av Jockeyklubben skulle avstängas från tävlingar arrangerade av denna. Den engelska Jockeyklubben kontrollerade bara slätlöpen. Hinderlöpen arrangerades av National Hunt Committee.⁵

5 Vamplew 1988, 113–115, 152; Chenevix Trench 1970, 183–184; D’Arcy 1991, 1–12. Se även Blom & Lindroth 1995, 116–118; Case 1991, 18–19. Under 1900-

Utvecklingen i Storbritannien och på Irland var unik, eftersom den var så tidig. I Frankrike, Tyskland, USA och Sverige grundades Jockeyklubbarna senare. Den franska Jockeyklubben tillkom visserligen redan 1834, men de första officiella kapplöpningarna hölls först mot mitten av 1800-talet. Under samma period etablerades flera hästkapplöpningssorganisationer och banor i Tyskland och den tyska Jockeyklubben inrättades 1867. I USA och i Sverige grundades Jockeyklubbarna först något senare, år 1894 respektive år 1890.⁶

Att Jockeyklubben bildades just då är kanske inte så konstigt. Under slutet av 1800-talet etablerades flera av de mer moderna idrottsföreningarna. Förändrade socioekonomiska förutsättningar hade lagt en grund som gjorde utvecklingen möjlig.⁷ Många olika faktorer har använts för att förklara denna förändring: urbanisering med medföljande hälsoproblem och ett växande intresse för hälsofrågan samt upplösningen av bygemenskap som lade grunden för nya gemenskaper; ett nytt linjärt tidsbegrepp och uppdelningen mellan arbete och fritid blev tydligare; tekniska innovationer och förenklade kommunikationsmöjligheter. Att dessa orsaker inte på något enkelt sätt ensamma kan förklara utvecklingen diskuterar historikern Leif Yttergren i sin avhandling. Han påpekar att tidigare urbanisering inte lett till samma utveckling. Inte heller kan ett nytt tidsbegrepp ensamt förklara utvecklingen – i det tidiga industrisamhället var inte arbetstiden så tydligt fastslagen som den senare kom att bli.⁸

Jockeyklubbarna bildades av eliten i samhället.⁹ I Sverige valdes till exempel kronprins Gustav in som ordförande i Jockeyklubben redan 1890. Under första hälften av 1900-talet ingick män (bara män) från samhällets övre skikt.¹⁰ Det var framför allt personer med militära titlar som dominerade styrelsen (se tabell 1.1). Inte förrän 1959 ersattes

talet mötte den brittiska Jockeyklubben kritik – bland annat kvinnors förfrågningar om att få delta på samma villkor som män – och kom mot slutet av århundradet att ses som en omodern kvarleva. Från 1993 delade Jockeyklubben sitt uppdrag med British Horseracing Board, och från 2004 var det denna som övertog kontrollen av de brittiska slåtloppen. För en studie av detta, se Vamplew 2003, 94–111.

6 Forskning om galoppsport i Tyskland och Frankrike är knapphändig. För Frankrike, se Bouchet 1993, 268–268; Chenevix Trench 1970, 183–184. För USA, se Case 1991, 18. För Sverige och Tyskland, se *Hästen i Sverige* 1939, 672; och Zachrisson 1970; <http://www.galoppsport.se/sinfo?kommando=visaHistoria>, 2004-02-06.

7 För en analys av bildandet av flera föreningar under andra hälften av 1800-talet, se Yttergren 1996.

8 Yttergren 1996, 13–15.

9 Case 2001; Bouchet 1993, 263–264 och fotnot 57; Cassidy 2002, 1.

10 *Kapplöpningsskalender*, 1890; *Svensk kapplöpningsskalender*, 1905–1950.

Jockeyklubben av en ny nationell organisation, *Svenska GaloppSPORTENS Centralförbund* (SGC), som bättre skulle svara mot det förändrade samhället. Först mot slutet av århundradet, på 1980-talet, tog kvinnor plats i styrelsen.

Tabell 1.1 *Totalt antal personer i Jockeyklubbens styrelse 1890–1959 och i styrelsen för Svenska GaloppSPORTENS Centralförbund 1960–2000, samt antal personer i styrelserna med militär titel och antal kvinnor (i.u. = ingen uppgift).*

År	Summa	Antal personer med militär titel	Antal kvinnor
1890	11	9	0
1905	11	9	0
1910	15	11	0
1930	19	12	0
1940	19	10	0
1950	18	11	0
1960	22	8	0
1970	11	i.u.	0
1980	16	i.u.	1
1990	19	i.u.	3
2000	11	i.u.	2

Källa: Kapplöpningskalender 1890; Svensk kapplöpningskalender 1905–1950; Svenska galoppSPORTENS årsbok 1960–2000.

Från medlemsavgifter till totalisatorspel

I Sverige förkom officiella kapplöpningar redan innan den svenska Jockeyklubben etablerades. En engelsman, Mr Hebdon, sägs ha organiserat den första kända kapplöpningen på Göteborgs regemente. Enligt vissa källor var det så många som 10 000 åskådare på plats. Redan 1814 hade kapplöpningarna i Göteborg lagts ned. Under 1800-talet organiserades andra tävlingar i flera olika städer, som Stockholm, Helsingborg, Göteborg (återigen), Linköping och Malmö.¹¹ Två perioder under 1800-ta-

¹¹ Zachrisson 1970; <http://www.galoppSPORT.se/sinfo?kommando=visaHistoria,2004-02-06>. Om kapplöpningar verkligen hölls under 4 år i Göteborg ifrågasätts starkt av författaren Frank Martin, som menar att den enda kapplöpning som verk-

let kan ses som mer viktiga för framväxten av en mer modern galopp-sport här: 1831–1838 och 1867–1880.¹² Under den första perioden var det *Patriotiska föreningen för svensk hästkultur* som utvecklade en finansiell bas för kapplöpningarna. Nästan 30 år senare, 1867, etablerades nästa organisation: *Allmänna svenska kapplöpningssällskapet*. Båda dessa organisationer grundade sin verksamhet på medlemsavgifter.

Som nämnts ovan etablerades den Svenska Jockeyklubben 1890. Även denna organisation finansierades till en början av medlemsavgifter – till en början 50 stycken medlemmar som betalade en årlig avgift på 100 SKR. De här pengarna skulle användas som prispengar.¹³ Under Jockeyklubbens första 30 år hölls kapplöpningar på en rad olika platser i Sverige. Amatörporten expanderade och bland amatörerna var officerarna i majoritet och många tävlingar hölls nära regementen.¹⁴ Att finansiera verksamheten genom medlemsavgifter var förstås, som historien visar, osäkert och därför skickades nu återkommande propåer till statsmakten för att denna skulle tillåta ett annat finansieringssätt: spel på hästar.

Hur länge vadhållning har förekommit inom kapplöpningssporten vet man inte, eftersom denna del av verksamheten inte dokumenterats. Att spel på hästar förekom, i alla fall inom travsporten på 1850-talet, står klart, men i vilken omfattning detta skedde är osäkert.¹⁵ Första gången det förekom spel i mer organiserad form i samband med galopp-tävlingar i Sverige var den 30 juli 1893, när Skånska Fältrittklubben i Helsingborg introducerade totalisatorspelet. Skälet var att man ville göra det möjligt att höja prispengarna¹⁶

Den starka kopplingen mellan sport och spel utvecklades tidigt i England, som betraktats både som den moderna hästkapplöpningens och vadhållningens hemland. Men spel på hästar i Sverige skiljer sig på flera sätt från vadhållningen i England. En avgörande skillnad är att man i Sverige har totalisatorspel, medan man i England spelar på hästar hos bookmakers. Idag är totalisatorspelet statligt, medan bookmakers arbetar som privata aktörer. Hos en bookmaker spelar en person till ett överenskommet odds, medan på totalisatorn, som uppfanns av frans-

ligen kan beläggas är ett löp som nämns i drottning Hedvig Elisabeth Charlottas dagbok som den första hästkapplöpningen i Sverige. *Hästen i Sverige* 1939, 662.

12 Här följer jag *Hästen i Sverige* 1939 (Frank Martins kapitel).

13 *Hästen i Sverige* 1939, 723–728.

14 *Hästen i Sverige* 1939, 698–707.

15 Berglund 2006, 75.

16 Cederström 1938, 58–59.

mannen och nöjeskungen Joseph Oller på 1860-talet, bestäms oddset av hur mycket pengar som satsas på en viss häst.¹⁷ Dessutom är det så att innan spelarna får ut sina vinster dras eventuella kostnader av för arrangörerna. Om många spelar på samma häst sjunker oddset och därigenom utbetalningarna. Få spelare på en häst ger högre odds, men den som ska betala ut vinsten behöver aldrig riskera att förlora pengar.¹⁸

Lotterier för allmänheten var förbjudna sedan 1881, därför var införandet av totalisatorn vid den här tiden problematiskt. Spel om pengar ansågs av samtiden moraliskt förkastligt – inte minst när det gällde de sämre lottade i samhället. Därför åtalades Skånska Fältridklubben för sitt agerande, men frikändes senare eftersom det visade sig att lotterilagen inte täckte totalisatorspel.¹⁹ Även travsporten prövade att införa totalisatorspel på 1890-talet. År 1896 ordnades totalisatorspel vid Limhamnsfältet i Malmö. I pressen kommenterades detta och man uppmärksammade att den nya spelformen inte hade samma ”fula klang” som tidigare spel vid travbanorna.²⁰ Men strax därefter, 1898, förbjöds totalisatorspel.

Frågan om totalisatorspelet aktualiserades återigen drygt tio år senare (1910) när en av travsportens förespråkare, veterinär Axel Pålman, förde saken på tal. Pålman underströk att vinsten från vadhållningen borde komma hästhållningen och aveln till godo, eftersom de statsmedel som utgick inte var tillräckliga. Frågan fick visst bifall genom att lantbrukare Jöns Peter Jespersson lade fram en motion för totalisatorspel i andra kammaren. Motionen avstyrktes med motiveringen att riksdagen inte såg något tydligt samband mellan hästavelns främjande och travsportens hästar. Varför skulle dessa hästar vara bra för aveln, frågade man sig. Dessutom menade man att travet var djurplågeri och att spelandet borde stävjas.²¹

Flera riksdagsdiskussioner föregick införandet av totalisatorspel i Sverige och kritiken kretsade kring olika teman. I debatten framkom att man från statens sida var orolig över vissa gruppers spelande. Det var

17 Att Oller var en samtidens nöjeskung, inte bara inom hästsporten, framgår inte minst av att han tillsammans med Charles Zidlier ägde nöjespalatset Moulin Rouge samt Olympia i Paris. Fransson 2006, 34–35.

18 Totalisatorspelet krävde avancerad räkneutrustning, en ”compteur totalisateur” (”totalsammanräknare” – förkortat till totalisator), se Berglund 2006, 76. Ollers räknemaskin kom med tiden att förfinas. Den första elektriska totalisatorn installerades på Ellerslie-banan i Nya Zeeland 1913. Fransson 2006, 35.

19 Cederström 1938, 58–59.

20 Berglund 2006, 75.

21 Berglund 2006, 77.

framför allt kvinnor och fattiga som riksdagen ansåg skulle skyddas från spelets frestelser.²² När riksdagen 1923 beslutade att införa totalisatorspel var det avgörande argumentet att det var en ”nationell nödvändighet” för att rädda landets hästavel, i synnerhet den så kallade kallblodiga aveln, vilken lidit mest av de knappa statsanslagen.²³

Vid den här tiden sorterades avelskostnaderna under jordbrukssektorn för ”Stuteriväsendet”. Anslag gavs till den nationella avelsverksamheten, hingstdepåer och stuterier. Staten delade även ut avelspriser, gav bidrag till ett nationellt avelsregister och till hästkapplöpningarna. Anslagen ökade när totalisatorn infördes. Överskottet från verksamheten, efter det att omkostnader för tävlingar, prispengar åt hästägare dragits av, betalades in till en särskild post i statsbudgeten varefter summan ograverad gick till främjande av hästavel.²⁴ Först under budgetåret 1927/28 inkluderades totalisatorpengarna i den nationella budgeten, som en inkomst och utgift för hästaveln.²⁵

Frågan om huruvida det skulle finnas en särskild budget för hästhållningen diskuterades vid flera tillfällen i riksdagen under 1900-talet.²⁶ Det minskade antalet hästar i landet ansågs ända in på 1950-talet vara ett stort problem som berörde Sveriges förmåga att försvara sig i händelse av krig. Hästarna behövdes i armén. Frågan utreddes och en lösning som presenterades var att stödet till aveln skulle fortgå och att det skulle bildas ett Ridfrämjande som skulle verka för att göra ridning till en folksport. Då skulle arméns hästar under fredstid kunna hållas igång och användas för utbildande verksamhet.²⁷

När spelandet väl tillätits ökade totalisatoromsättningen för galoppsporten kraftigt i deflaterade tal (det vill säga när hänsyn tagits till inflationen), särskilt från 1930-talet slut (se Diagram 1.1).²⁸ Mellan 1950 och 1960 minskade inkomsterna. Under 1960-talet kan man återigen se en svag ökning men mellan 1970- och 1980-talen minskade omsättningen. Från 1980-talet ökade sedan totalisatoromsättningen för galoppen återigen.²⁹ Jag nöjer mig här med att beskriva utvecklingen, efter-

22 Berggren 2007.

23 SOU 1961:01, 9f; Bergengren 1951, 459ff; Jo 1964:2, 8. Den kallblodiga hästen är en grövre hästtyp som framför allt använts som dragare.

24 SOU 1961:01, 9f; Bergengren, 1951, 459ff; Jo 1964:2, 8.

25 Jo 1964:2, 8.

26 Jo 1964:2, 9.

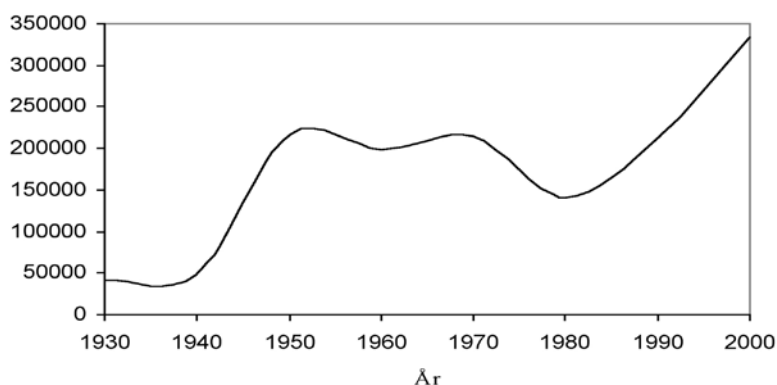
27 SOU 1946:45; 1953:3.

28 Här redovisas bara totalisatoromsättningen för galoppsporten. För en redovisning av trav- och galoppsporten tillsammans se Greiff & Hedenborg 2007, 36.

29 Ds Jo 1972:8, 40.

som man för att förklara den behöver sätta totalisatorspelets utveckling i relation till en rad olika faktorer, bland annat andra spelmöjligheter. Historiska studier av spelmarknadens utveckling lyser fortfarande i stort sett med sin frånvaro, vilket gör att en sådan diskussion inte är möjlig här.³⁰ Frågan är inte heller kopplad till mitt syfte. Istället ska jag diskutera totalisatorspelets utveckling i relation till vad som händer inom galoppsporten.

Diagram 1.1 *Totalisatoromsättning 1923–2000 deflaterat med Socialstyrelsens Levnadskostnadsindex i 2000 års priser. Index 100=1914. Tkr.*

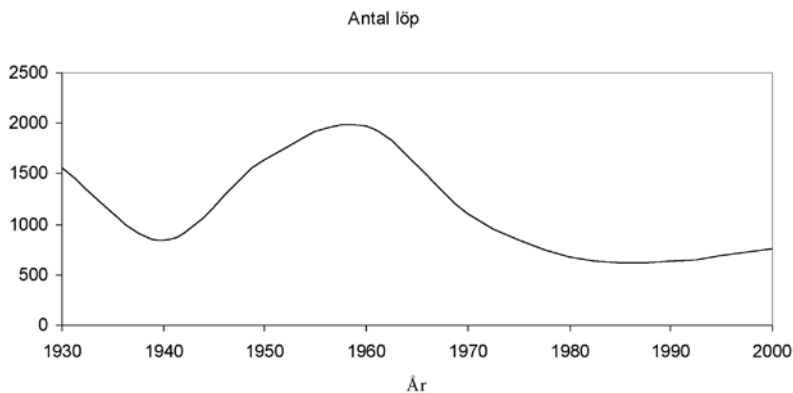
Källa: *Svensk kapplöpningsskalender*, 1905–1950; *Svenska galoppsportens årsbok*, 1960–2000, SOU 1961: 1; *SCB Historisk statistik för Sverige* samt *Statistisk årsbok*.

Som redan påpekats är totalisatorspelet en viktig grund för galoppsporten, eftersom en del av spelpengarna går tillbaka till banorna och aktörerna bakom sporten. Samtidigt är det svårt att veta hur spelet har påverkat de inblandade. På ett sätt är påverkan direkt – det handlar naturligtvis om antal speldagar som olika banor får sig tilldelade, hur propositioner för löpen skrivs ut (det vill säga vilka hästar som kan löpa mot varandra) och om prispengar. Därför är det svårt att studera totalisatorspelets omsättning utan att sätta det i relation till andra faktorer

30 På Svenska spels hemsida återfinns en kort historik. Se <http://www.svenskaspel.se/pl.aspx?PageID=3696&menuid=8&parentid=4314> 2007-11-02 samt <http://www.svenskaspel.se/pl.aspx?PageID=3697&menuid=8&parentid=4314&childid=4576> 2007-11-02. Johan Norberg, vid IDV Malmö Högskola studerar för närvarande spelets relation till idrotten. Se <http://www.idrottsforum.org/articles/norberg/norberg060201.html>.

inom galoppsporten. Ett bättre sätt att mäta dess effekter är att studera omsättningens fördelning på antalet löp (se Diagram 1.2).

Diagram 1.2 *Totalisatoromsättning 1923–2000 deflaterat med Socialstyrelsens Levnadskostnadsindex i 2000 års priser fördelat på antalet löp. Index 100=1914. Tkr.*

Källa: Svensk kapplöpningsskalender, 1905–1950; Svenska galoppsportens årsbok, 1960–2000, SOU 1961: 1; SCB Historisk statistik för Sverige samt Statistisk årsbok.

Av diagram 1.2 framgår att totalisatoromsättningen per löp minskade (i deflaterade tal) under 1930-talet, för att sedan öka mellan 1940 och 1960. Därefter minskade omsättningen återigen och kom sedan att ligga kvar på en lägre nivå än den som uppnåddes under 1940–1960.³¹ Som redan påpekats är det förstås svårt att veta hur totalisatoromsättningen påverkade de aktiva. Det är till exempel troligt att förväntningar på spelutvecklingen kan spela roll för hur aktörerna agerar. Jag återkommer till denna diskussion i kapitel 3 till 7.

³¹ En beräkning visar att totalisatoromsättningens förändringar följer en liknande kurva om man dividerar den med antalet hästar.

Sport och spel

En stor skillnad mellan sporten och spelet i Sverige och England är att man i England framför allt spelar på galopptävlingar, medan den största delen av omsättningen i dagens Sverige kommer från travtävlingar. I en europeisk jämförelse är det bara i Frankrike och Italien som den totala omsättningen på travspel är större än i Sverige, men räknat per capita ligger Sverige långt över alla andra länder.³²

När totalisatorn infördes dominerades spelet dock av galoppsporten. Galoppens andel av omsättningen 1923 var 70 procent, men andelen sjönk snabbt och redan under 1930-talet var den 19 procent. På 1950-talet hade andelen sjunkit ytterliggare till tretton procent och idag är galoppens andel av omsättningen ännu lägre – bara två procent.³³ Genom att införa nya spel, bland annat ”kombinationsspel”, som innebar att spelarna kunde spela på både ettan och tvåan i fält med mer än tio hästar, försökte galoppsporten öka omsättningen på 1940-talet, vilket enligt diagram 1.2 ovan verkar ha lyckats.

I slutet på 1950-talet införde galoppen ett nytt annat spel –V5 (1959). I detta skulle spelarna gissa vinnarna i fem lopp. Spelet infördes även i travet 1960. Spelet blev en ekonomisk succé för travet, men fick inte samma stora betydelse för galoppsporten. Galoppsporten hade dessutom stigande kostnader att brottas med under denna period. I Stockholmsområdet flyttades stadens galoppbana från Ulriksdal till Täby 1960. Täby galopp drogs med stora kostnader, och redan två år efter öppnandet övertog staten verksamheten som då gått i konkurs. Senare överläts driften till Täby Galopp AB.

Våren 1971 tillsatte Jordbruksdepartementet en utredning för att förändra de allt sämre ekonomiska förutsättningarna för galoppsporten. Totalisatoromsättningen hade under slutet av 1960-talet stagnerat och därefter sjunkit. Galoppsporten ansågs vara i kris och det var SGC och Svenska galopptränarföreningen som hade begärt utredningen. Även travsporten inkluderades i utredningen eftersom även totalisatoromsättningen inom travet försämrats.³⁴ Av direktiven framgår att en central

32 SOU 2000:109.

33 Greiff & Hedenborg 2007, 36.

34 Ds Jo 1972:8, 1ff.

Inom galoppsporten har starten gått till på olika sätt. Bilden ovan, som är från 1940-talet, visar en stående start. Här gällde det att få alla hästarna att stå stilla på samma linje, innan ekipagen släpptes till start. Starten kunde även vara gående, vilket innebär att hästarna skulle skritta fram till en startlinje där de sedan skulle släppas iväg samtidigt. Källa: Familjen Piledahls klipparkiv, Stora Herrestad.

organisation för totalisatorverksamheten vid trav- och galopptävlingar var önskvärd.³⁵

I utredningen föreslogs att trav- och galoppsporten skulle bilda en gemensam organisation med ansvar för all totalisatorverksamhet. Själva tävlingsarrangemangen skulle som tidigare tas omhand av de lokala sällskapen och de nationella förbunden skulle finnas kvar, men totalisatorspelet skulle skötas gemensamt. Förutom företrädare från hästnäringen skulle staten vara representerad i spelorganisationen.³⁶ Den gemensamma organisationen fick namnet Aktiebolaget Trav och Galopp (ATG) och igångsattes 1974. Bildandet av ATG var ett lyckosamt drag för travsporten – spelomsättningen ökade kraftigt under 1970-talet. Idag hotas ATG av konkurrensen från utländska spelbolag som via Internet möjliggör spel på hästar utan att överskottet kommer sporten till del.³⁷

35 Ds Jo 1972:8, 3.

36 Ds Jo 1972:8, 103.

37 För en studie av ATG:s utveckling och relation till staten se Tranquist 2007, 163–185.

Galoppens svarta år

Det är nu dags att på allvar återvända till den spelskandal som nämndes i inledningen. Den skönlitterära skildringen hade nämligen sin motsvarighet i verkligheten. Den 30 juni 1948 kunde allmänheten läsa följande rubriker i Stockholmspressen: ”Ulriksdalsliga misstänks muta flera jockeyer...”³⁸, ”Vi tolererar ej något smussel. Polisen utreder på Ulriksdal”³⁹, ”Underliga odds i lärlingslopp misstänks vara följd av fiffel”⁴⁰. Rubrikerna följdes av artiklar där det framkom att Jockeyklubben hade tillsatt en utredning i syfte att undersöka bakgrunden till en rad anmälningar om fusk i spelet på hästar på kapplöpningsbanan Ulriksdal. Utredningen, som även lämnades till polisen, fortgick under flera månader och i pressen talades det om att resultatet av löpningarna hade gjorts upp i syfte att förbättra några spelares chanser. Jockeyer och lärlingar misstänktes för att mot betalning ha hållit in sina hästar för att påverka spelets utgång – något som naturligtvis inte var tillåtet. Det är om denna spelskandal boken om Tommy handlar.

Spelskandalen från 1948 skyldes på kombinationsspelet. *Stockholmstidningen* och *Expressen* skrev att det var kombinationsspelet som gjorde fusket möjligt.⁴¹ *Expressen* menade vidare att fifflet pågått i flera år. Det var en ”offentlig hemlighet”, menade man. Samtidigt ansågs Sverige vara det land där det förekom minst fiffel.⁴² I *Aftonbladet* kunde man den 19 oktober samma år läsa att det var kombinationsspelet som var ”boven i dramat”. Det berodde på att oddsen blev högre och att spelaren kunde vinna mer pengar.⁴³ Galopphästagarföreningens sekreterare, direktör Olof Linder, menade däremot att så inte kunde vara fallet, eftersom kombinationsspelet var mycket svårare.⁴⁴ Företrädare för galoppporten underströk vikten av att representanter för sporten själva tog itu med problemet, eftersom man inte vill förlora sin publik.⁴⁵ Från travets sida menade man, enligt *Aftonbladet*, att risken låg i kombinationsspelet eftersom det kunde locka till att hålla in hästar. Man underströk vidare att

38 *Dagens Nyheter* 1948-06-30.

39 *Svenska Dagbladet* 1948-06-30.

40 *Expressen* 1948-06-30.

41 *Stockholmstidningen* 1948-06-30, 1.

42 *Expressen* 1948-06-30, 1.

43 *Aftonbladet* 1948-10-19, 13

44 *Aftonbladet* 1948-10-19, 13

45 *Svenska Dagbladet* 1948-06-30.

kombinationsspel var hasardartat och att man inte hade några planer på att införa ”artificiella spelformer”.⁴⁶ Men att det fuskades i spel även på trav visar andra artiklar där pressen noterar att detektiver följer storspelare på Solvalla (Stockholms travbana).⁴⁷

Vad var det egentligen som hände och kan uppmärksamheten kring skandalen lära oss något om arbetets organisering i galoppporten? Som jag redan understrukt hör spelet på hästar nära samman med arbetets organisering inom galopp- och travsport. För de olika grupperna inom hästporten är loppen viktiga eftersom man tävlar om prispengar. Vinsten går i första hand till hästägarna, men tränare och ryttare får procent på den. Med hjälp av vinsten ska ägaren finansiera hästens träning och att hästägare vill lägga ned pengar på att köpa och träna hästar är grunden för galoppporten. Att vinna är med andra ord viktigt för alla inblandade. Det som förekom på Ulriksdal 1948 berörde därför alla grupper – spelare, hästägare och de som arbetade med hästarna.

Utredningen som inleddes efter anmälningar om fusk på Ulriksdal 1948 visade att en grupp av tränare, jockeyer och lärlingar mottagit pengar av spelare för att prestera vissa resultat.⁴⁸ Man hade gjort upp om löpen i herrbastun på sportpalatset och Stockholms badhus.⁴⁹ Det hade även förekommit överenskommelser på guldkrogar och ibland hade man ”fräckt nog” delat ut pengar till lärlingarna i stallen direkt efter löpen. Det fanns dessutom vittnen som berättade om att jockeyerna ofta på kvällarna suttit på stamkaféet i Ulriksdal och högljutt skrutit över de vinster de kammat in.⁵⁰ De som mutade tränare och ryttare kallades ”försäljare”, och den försäljare som avslöjades och erkände gick under öknamnet ”smygaren”.⁵¹ Bakom fuskandet låg storspelare utpekade som en ”känd konditor”, en direktör och en ingenjör i Stockholm.⁵²

46 *Aftonbladet* 1948-10-19, 13; I *Expressen* talas det om kombinationsspelet som en viktig anledning till fusket och om att travet förbjöds redan 1939. *Expressen* 1948-10-16, 14; *Stockholmstidningen* jämför galoppen med travet och menar att fusket nog bara berörde galoppen på grund av kombinationsspel, *Stockholmstidningen* 1948-06-30, 1.

47 *Dagens Nyheter* 1948-10-04, 13; *Aftonbladet* 1948-10-12, 1-2.

48 Se bland andra *Dagens Nyheter* 1948-09-09, 1 och 17; 1948-10-04, 13; *Stockholmstidningen* 1948-06-30, 1; *Aftonbladet* 1948-08-27, 1-2; *Svenska Dagbladet* 1948-06-30 och 1948-09-01, 16; *Expressen* 1948-06-30, 1 och 1948-08-27, 1.

49 *Svenska Dagbladet* 1948-09-09, 15. Att uppgörelserna pågick i bastun talar även *Aftonbladet* om 1948-10-13, 1.

50 *Aftonbladet* 1948-10-13, 1.

51 *Svenska Dagbladet* 1948-09-09, 15.

52 *Aftonbladet* 1948-10-13, 1.

Efter det att utredningen inletts kom protester och hot om strejk från dem som arbetade på Ulriksdal, skrev *Aftonbladet*. Skiljedomstolen använde dessutom hårdhandskarna och gick till och med till överdrift, enligt tidningen. Arbetsplatsen övervakades av detektiver och man talade om ”hästapo” och att ”snart blir vi skickade till Sibirien”.⁵³ Att det skulle råda något slags strejkhott dementerar *Dagens Nyheter*, som menade att kvällstidningen blåst upp affären.⁵⁴ Andra menade att skiljedomstolen inte varit hård nog. En rubrik i *Dagens Nyheter* den 19 oktober 1948 talar om ”Ryttarskojet på Ulriksdal inför en flat skiljedomstol”.⁵⁵ Tidningen menade att de straff som utmättes av galoppens egen skiljedomstol var för små, men det är inte klart vilka straff tidningen ansåg rättmätiga. Den tränare som pekats ut hade avstängts på livstid och två jockeyer och två lärlingar avstängdes under ett år. Några av de andra jockeyerna fick kortare straff. Ett hårt straff menade skiljedomstolens ordförande, John Hamilton, som påtalade att de avstängda inte heller fick arbeta i stallarna (för tränaren gällde det under det första året) – än hårdare eftersom det kunde vara så att de under avstängningsperioden kom att bli för tunga för att sedan rida på galoppbanan.⁵⁶

Skälen till bedrägerierna pekades ut av pressen. En orsak ansågs vara att ryttarna var unga och utan tillräcklig erfarenhet. Redan tidigare hade *Dagens Nyheter* noterat att lärlingarna, de ”unga och lättleda ryt-tarpojkar”, juridiskt sett var ansvariga för trolöshet mot huvudman.⁵⁷ Men även om de var unga borde de veta vad de gav sig in på, menade man.⁵⁸

Aftonbladet talade om att det främsta skälet till att ryttarna gick med på bedrägerierna var deras dåliga avlöning.⁵⁹ Några månader senare skrev man istället att en ”ohämmad lust efter lättförtjänta pengar ha(de) varit drivfjädern...”.⁶⁰ Här förekom även rasistiska argument. Enligt *Aftonbladet* menade en tränare att de svenska lärlingarna lärt sig ”fiffla” av utländska jockeyer.⁶¹ En rubrik i *Expressen* den 2 oktober lyder ”Fifflande jockey skickas hem till sitt land”. I artikeln talades det om att

53 *Aftonbladet* 1948-10-04, 1.

54 *Dagens Nyheter* 1948-10-05, 17.

55 *Dagens Nyheter* 1948-10-19, 17.

56 *Dagens Nyheter* 1948-10-19, 17; *Svenska Dagbladet* 1948-10-19.

57 *Dagens Nyheter* 1948-10-04, 13.

58 *Dagens Nyheter* 1948-10-19, 17.

59 *Aftonbladet* 1948-08-27, 2.

60 *Aftonbladet* 1948-10-13, 1.

61 *Aftonbladet* 1948-10-13, 1.

många av de jockeyer som var inblandade kom från krigshärjade länder till Sverige och att de här fått en fristad. Därför var det underligt att de riskerade sin vistelse här genom att ge sig in i fiffel, eftersom de vid en avstängning måste ge sig av till hemlandet. Man hyllade Svenska Lantarbetareförbundet, där de svenska jockeyerna var anslutna, som var en av de drivande aktörerna för att försöka nysta upp härvan och man menade att fackföreningen syftade till en utrensning av de utländska jockeyerna för att de svenska lärlingarna och jockeyerna skulle få ensamrätt.⁶² I tidskriften *Hästen*, som nästintill förtiger händelsen genom att bara tala om galoppsportens ”svarta år” i ett av sina nummer under detta år, vinklas konflikten mellan de svenska och utländska ryttarna på ett annat sätt. Här talas det i en artikel om att fackföreningens försök att skapa ridmöjligheter för de svenska hästkötarna nu ”på ett markant sätt desavuerats av dem själva”. Vidare säger man att de ”företagna utrensningarna” visar att ”vi kommer aldrig i detta land att få en fullgod svensk jockeystam”. Ett av skälen är svenska pojkers storlek, men ett viktigare skäl är att de svenska pojkar saknar ”ambition och vilja”.⁶³

Avslutning

Att införandet av totalisatorspelet var viktigt för kapplöpningssportens ekonomi står klart. Under 1800-talet prövade olika föreningar att etablera galoppsporten i Sverige, men inget försök blev särskilt stabilt. En orsak till detta var med all säkerhet de osäkra ekonomiska förhållandena som de organiserande föreningarna levde under. Varken *Patriotiska föreningen för svensk hästkultur* eller *Allmänna svenska kapplöpningssällskapet* existerade under någon längre period. Och kanske hade Jockeyklubben, gått samma öde till mötes om inte totalisatorspelet införts 1923. Samtidigt är det viktigt att komma ihåg att det nya sättet att spela på hästar kom att gynna travsporten relativt sett mer än galoppsporten, eftersom spelomsättningen blev långt större för travet.

När det gäller spelskandalen, som jag presenterat i detta kapitel, skulle hela historien kunna betraktas som ett sensationssökeri hos tidningarna. I många av de publicerade artiklarna verkade journalisterna skriva i af-

62 *Expressen* 1948-10-02, 13.

63 *Hästen* 1948:9-10, 25.

fekt. Att företrädare för sporten inte själva såg lika hårt på det inträffade visar att de åtalade snabbt var tillbaka på galoppbanan igen. Men det är inte händelsen i sig eller om det förekom fusk som jag är intresserad av – istället skulle jag vilja använda den för att visa hur olika tankar om arbetets organisering speglas i berättelserna om skandalen. Jag ska sedan gå vidare och studera arbetets organisering för att visa på vilket sätt spelet på hästar påverkade denna.

En första slutsats som kan dras är att galoppsporten under denna tid var professionaliserad. Internationellt sett professionaliserades galoppsporten tidigare än andra sporter. Redan i början av 1800-talet fanns det professionella tränare och ryttare, jockeyer, i Storbritannien och på Irland.⁶⁴ Utvecklingen var något senare i andra länder.⁶⁵ I början av 1900-talet fanns det i Sverige ett starkt motstånd mot professionaliseringstendenser inom idrotten. Riksidrottsförbundet⁶⁶, som grundades 1903, var starka förespråkare för amatöridrotten fram till slutet av 1960-talet. Den grundläggande idén var att idrottsmannen inte skulle få betalt, även om förbundet, i syfte att stärka sin position, behövde acceptera olika typer av avvikelser. Idrottsmän kunde till exempel få kompensation för utebliven arbetsinkomst.⁶⁷ Hästsporten reglerades inte av Riksidrottsförbundet och den svenska kapplöpningssporten professionaliserades, om man ser till tränare och jockeyer, redan i början av 1900-talet.⁶⁸

Andra slutsatser som kan dras från vad tidningarna skriver är, att bara män var inblandade; att inkomsterna för dem som arbetade inom galoppsporten nog inte var alltför höga; att lärlingarna var unga och att det rådde en diskussion om utländska ryttares rättigheter i Sverige.

64 Huggins 2000, 160–161. Enligt Huggins var hästkapplöpningssporten en av de första kommersialiserade sportindustrierna. Huggins 2000, 166; På Irland etablerades ”the Turf Club” (Jockeyklubbens motsvarighet) på 1790-talet och där professionaliserades tränarverksamheten under första hälften av 1800-talet. Licensieringen skedde först mot slutet av 1800-talet och början av 1900-talet. D’Arcy 1991, 102 och 186.

65 För den franska utvecklingen, se Bouchet 1993; Chenevix Trench 1970, 183–184. För den amerikanska utvecklingen, se Case 1991, 18. För den svenska utvecklingen se Zachrisson 1970 samt <http://www.galoppsport.se/sinfo?kommando=visaHistoria>, 2004-02-06.

66 Fram till 1947 hette förbundet *Svenska gymnastik- och idrottsföreningars riksförbund*.

67 Wikberg 2005.

68 För en längre diskussion om professionalisering och kommersialisering inom galoppsporten, se Hedenborg, 2006a.

Den första mekaniseringen av starten var de australiska startbanden. Vid en start med startband skulle, precis som vi gående start, hästarna skruttas och vändas upp mot startlinjen som markerades med startbanden som spändes över banan. När starten gick höjdes banden och ekipagen kunde passera under banden. Starten med startband kunde vara olycksdrabbad. Det hände att hästar startade innan banden hade gått upp, och att banden inte gick upp ordentligt. Då fastnade ekipagen. Starten blev säkrare med nästa teknik – startboxarna. Bilden återges med tillstånd från Svensk Galopp.

På galoppbanan i denna bok

Frågor om galoppens ekonomi är intressanta för denna bok. Begreppet kommer att användas i bred mening. När jag talar om galoppens ekonomiska förutsättningar avses inte bara totalisatorspellet eller de kronor och ören som står olika aktörer till förfogande. Den ekonomiska basen kan lika väl bestå av att människor satsar sin tid – även om de inte får betalt. Därför är frågor om arbetet – både det betalda och det obetalda – centrala för denna bok. Ekonomi betyder hushållning och studier av ekonomi är undersökningar av hur människor anpassat sina önskningar och drömmar till tillgängliga medel. Önskningar och drömmar liksom medel att uppnå dem kan förändras och skiljer sig åt beroende på var man befinner sig. Därför blir det viktigt att sätta in studier av ekonomi i en historisk kontext – ett historiskt sammanhang.

Det går alltså inte att lämna sportens ekonomi här i kapitel 1. Istället återkommer ekonomiska resonemang genom bokens kapitel 3 till 7.

Ekonomin är sammanvävd med institutionella förhållanden. Det finns ett regelverk inom galoppsporten som styr arbetet och vem som arbetar med vad. Hästägare anlitar vissa tränare som i sin tur köper tjänster av ryttare och hästskötare. Regelverket kring de olika grupperna på galoppbanan kommer att presenteras löpande i alla kapitel. Men vem som arbetar med vad och varför har även att göra med socioekonomiska villkor som klassbakgrund. Som redan påpekats kallas galoppsporten för "sport of kings", men samtidigt var sporten klassöverskridande i det att på banan möttes personer med olika social klassbakgrund – fast med olika roller. Att den sociala klassbakgrunden spelar roll är självklart, men vilken roll den spelar återkommer jag till längre fram i boken. Det finns även andra sociala villkor för arbetet. Genus och generation är viktiga begrepp för att förstå arbetets villkor och organisering. Jag kommer att föra en fördjupad diskussion av begreppens användning i kapitel 2. Men det finns fler intressanta begrepp. Etnicitet är nämnt och kommer att diskuteras liksom familjens roll och vänskapens betydelse. Tommy kom att lära känna en person, som hjälpte honom att få ett arbete på galoppbanan. Det är troligt att även andra inom galoppens värld fått arbete på detta sätt. I kapitel 3 diskuteras hästskötarnas situation bland annat utifrån genusperspektiv. I kapitel 4 och 5 analyseras genusarbetsdelningens förändring inom galoppsporten när det gäller ryttare, kapitel 4, och tränare, kapitel 5. I kapitel 6 presenteras galoppsporten i relation till generationsperspektivet. Med hjälp av generationsperspektivet försöker jag begripliggöra hur arbetet i stallet har organiserats och lärts in. Jag menar även att olika generationers relationer på stallbacken legitimerar den makthierarki som finns där. I detta kapitel kommer stallarbetets kontinuitet att betonas, till skillnad från i de andra kapitlen. I bokens sista kapitel (kapitel 7) sammanfattas och diskuteras resultaten.

Intervjuer med aktiva inom sporten utgör ett viktigt källmateriel för denna bok. I kapitel 3 till 6 analyseras och citeras dessa intervjuer tillsammans med annat källmaterial. Jag har även valt att återge intervjupersonernas berättelser på annat sätt. I Bilaga 1 presenteras intervjuerna i redigerad form som livsberättelser. Livsberättelserna är tolkade och det förekommer överlappningar mellan den analys som återfinns i kapitel 3 till 6 och livsberättelserna i bilagan. En fördjupad presentation och diskussion av det källmaterial som använts i boken återfinns i Bilaga 2.